

Beschermde Stads- en Dorpsgezichten ingevolge artikel 35 van de Monumentenwet 1988

Colijnsplaat

gemeente Noord-Beveland

Aanvulling op de toelichting bij het besluit tot
aanwijzing van Colijnsplaat als beschermd
dorpsgezicht.

Resultaat gevoerd overleg

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 35
(voorheen 20) van de monumentenwet zijn de
raad van de gemeente Kortgene (nu Noord-
Beveland), Gedeputeerde Staten van Zeeland,
de Rijksplanologische Commissie en de Raad
voor het Cultuurbeheer gehoord over het voor-
stel Colijnsplaat aan te wijzen als beschermd
dorpsgezicht.

Genoemde instanties hebben positief geadvi-
seerd met betrekking tot de voorgenomen
bescherming. Aan de noordzijde is het gebied
volgens het voorstel van Gedeputeerde Staten en
de Rijksplanologische Commissie uitgebreid met
het gebied van de voormalige haven, omdat de
restanten daarvan nog grotendeels aanwezig en
kerkenbaar zijn. Aan de oostzijde is het voorstel
in verband met de rechtlijnige afbakening
overeenkomstig de structuur van het dorp niet
gewijzigd.

Rechtsgevolg aanwijzing

Het vigerende bestemmingsplan "Bebouwde
Kom Colijnsplaat", dat op 28-5-1985 door de
gemeenteraad is vastgesteld, is te beschouwen als
een beschermend plan zoals bedoeld in artikel
36, lid 1 van de Monumentenwet 1988.

Erratum

In verband met de inwerkingtreding van de
Monumentenwet 1988 per 1 januari 1989 dient in
plaats van "artikel 20 van de Monumumen-
tenwet" gelezen te worden: "artikel 35 van de
Monumentenwet 1988".

De verwijzing "artikel 37, lid 8 van de Wet op de
Ruimtelijke Ordening" dient vervangen te
worden door "artikel 36, eerste lid, van de
Monumentenwet 1988".

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

COLIJNSPLAAT

gemeente Noord-Beveland

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Colijnsplaat als beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekeningnummer 303) door een stippellijn omgrensd gebied.

Publicatie van de **Rijksdienst voor de Monumentenzorg**.

Mei 1987.

Inleiding

Het dorp Colijnsplaat is gelegen op het eiland Noord-Beveland, aan de Oosterschelde tegenover Zierikzee.

De huidige ruimtelijke structuur vindt zijn oorsprong in 1598, toen Colijnsplaat gesticht werd in de toen net bedijkte Noord-Bevelandpolder. Zij werd het regionale centrum van een agrarisch achterland en kreeg een bescheiden havenfunctie.

Het rechthoekige stratenplan van Colijnsplaat, een ringstraattedorp, is volgens geometrische principes ontworpen. Daarmee vormt het een schakel tussen de traditionele ringstraattedorpen van (vóór) de 15de eeuw en het op vormprincipes uit de renaissance gebaseerde Borssele. In de twintiger jaren van de 20ste eeuw is de gracht om de kerkring gedempt en met bomen beplant. Het kerkhof is sindsdien bebouwd geraakt. In het kader van de Deltawerken is de haven in 1961 gedempt en is er een nieuwe haven, meer naar buiten toe aangelegd. Voor het overige is de ruimtelijke structuur in hoofdopzet nagenoeg onveranderd gebleven. Dit gegeven vormt in samenhang met het nog in bescheiden mate historische bebouwingsbeeld de aanleiding tot de aanwijzing van Colijnsplaat als beschermd dorpsgezicht ingevolge artikel 20 van de Monumentenwet.

Ontstaan en ontwikkeling

Noord-Beveland was vanaf circa de 11de à 12de eeuw permanent bebouwd. Waarschijnlijk was het eiland toen bedijkt. In 1489 was het gors 'Colinsplate' gelegen ten noorden van het eiland Noord-Beveland, ter bedijking uitgegeven. De ambachtsheer wilde er echter toen nog niet aan, ook niet na 1517 toen het bedijkingsoctrooi opnieuw bekrachtigd werd. Bij de overstromingen van 1530 en 1532 kwam het toenmalige eiland Noord-Beveland onder water te staan. De dorpen Kortgene en Kampen zijn in de golven verdwenen. Gedurende nagenoeg de rest van de zestiende eeuw bleef het gebied 'drijvende', waardoor er nieuwe opslibbingen plaatsvonden. Er kwamen toen wel herders met schapen, die bij hoog water de natuurlijk hoger gelegen plaatsen (stellen) opzochten, doch van een hernieuwde occupatie was vooralsnog geen sprake.

Pas in 1598, zestig jaar na bovengenoemde overstromingen, werd van dit recht gebruik gemaakt. In de jaren daarvoor was het betreffende gebied opgemeten en in kaart gebracht (bijlage 1).

In 1598 werd de Oud-Noord-Bevelandpolder, zo genoemd pas na bedijking van een nieuwere aangrenzende polder in 1614, met een deel van de 'Colinsplate' ingedijkt. De

opgewassen grond moest aan alle zijden bedijkt worden, zodat de hele Oud-Noord-Bevelandpolder binnen haar eigen dijken te liggen kwam.

De inrichting van de polder werd rationeel aangepakt. De gehele polder werd in min of meer rechthoekige stukken grond uitgegeven. Ook het wegenplan in de polder werd als gevolg daarvan zo veel mogelijk rechtlijnig aangelegd. Binnen de polder werd één nederzetting, Colijnsplaat, gepland, nabij de uitwateringssluus van de polder aan de dijk, waar tevens de mogelijkheid voor de aanleg van een haven aanwezig was.

De uitleg van Colijnsplaat werd eveneens planmatig aangepakt en in rechte lijnen gevat. De aanleg van het dorp behoort tot het ring-voorstraattype: de belangrijkste straat, de Voorstraat, staat haaks op de zeedijk en wordt aan landzijde door een, in dit geval vierkante kerkring afgesloten. Evenwijdig aan de Voorstraat waren aan weerszijden achterstraten gepland (bijlage 2). De aanleg past daarmee in een regionale traditie van dorpsaanleg op nieuwland. Colijnsplaat is de geometrische vervolmaking van een bestaand type. Door de afwijkende ligging van de zeedijk ten opzichte van de polderverkaveling, en de oriëntatie van de dorpsaanleg op de dijk, is het stratenplan verschoven ten opzichte van het wegenplan in de polder.

In 1598 werden de voorwaarden bekendgemaakt waarop de erven 'tot eenen rechten erffschijnse' werden uitgegeven. Binnen twee jaar moest het erf bebouwd zijn met een 'tamelijcke bequame woonhuysinghe'. Voor het huis moest een pad van 'klinckaertsteen', afwaterend naar het erf aangelegd worden met een breedte van zes voet in de Voorstraat en een breedte van vier voet in de andere straten.

Er werd aanvankelijk getracht 120 erven uit te geven, maar deze zijn later verder opgedeeld. De erven lagen in blokken gegroepeerd aan weerszijden van de Voorstraat en rondom de kerkhof.

Over voorwaarden voor overige (niet woonhuis-) bebouwing wordt niets genoemd. De maten, de ordening en de rechtlijnigheid van de perceelsblokken zijn een uiting van een rationale ontwerpgeest.

De bouw van het dorp moet voortvarend begonnen zijn, want in 1599 was er al een predikant, welke voor de diensten het huis mocht gebruiken, waar oorspronkelijk het bedijkingstoezicht gevestigd was. Ook stelde men een 'vroetwijff' aan.

In 1599 werd het graven van de gracht rond het kerkhof aanbesteed. De grond welke hierbij gewonnen werd, gebruikte men onder andere

voor het opvullen van de Voorstraat. Deze weg liep namelijk over een oude kreek, waarbij de bebouwing aan de Voorstraat op de oeverwallen van de kreek was gepland. Uit de rentmeesterrekeningen is gebleken dat de percelen al enkele jaren na 1598 voor tweederde uitgegeven waren. Gezien de bouwverplichting moet Colijnsplaat dan ook snel bebouwd zijn.

Preciese gegevens over de verdere groei van Colijnsplaat zijn niet bekend. Op kaarten wordt meestal alleen het stratenplan weergegeven. Op de plattegrond van Colijnsplaat uit 1625 (bijlage 3) is alleen het stratenplan aangegeven. In hoeverre de bebouwing van de perceelsblokken gevorderd is, maakt de kaart niet duidelijk. Wel is er een zogenaamde redoute (kleine veldschans) te zien op de dijk.

Ook bij de kaart van Tirion is alleen het stratenplan aangegeven. Hij zegt daarbij: 'Kolynsplaet, een deftig Dorp, 't voornaamste van geheel Noordbeveland, is gebouwd omtrent het jaar 1598 of 1599, en met veele treffelijke Huizen versierd, beslaande samen 26 Gemeten 14 Roeden Lands...' 't Heeft een goede Haven, regt over die van Zierikzee'.

In 1769 werden een nieuwe kerk op de kerkring en een 'regthuis' aan de haven gebouwd. In 1827 werden er bomen aan de Voorstraat geplant.

Het kadastrale minuutplan uit 1818 (bijlage 4) geeft een duidelijk beeld van de ruimtelijke structuur en bebouwingsdichtheid van Colijnsplaat. Aan het stratenplan is in vergelijking met de eerste opzet niets gewijzigd. Nagenoeg alle straten zijn aan weerszijden bebouwd, behalve de eerste westelijke achterstraat, de buitenste straten en dwarsstraatjes tussen de perceelsblokken. Aan de kade, recht tegenover de kerk, staat het gemeentehuis uit 1769.

Van der Aa zegt in 1844 over Colijnsplaat: '... Het werd in het jaar 1599 gebouwd. De voornaamste straat bestaat in een langwerpig vierkant, met twee rijen goed onderhouden bomen beplant en met onderscheidene fraaije woningen omzet. Aan de smalle zijde wordt dit vierkant door het Regthuis; aan de andere zijde door de Kerk der Hervormden ingesloten'. 'Ook is er eene Haven, van waar beurtschepen op Rotterdam en Middelburg varen en er bestaat een overzetveer op het havenhoofd van Zierikzee'.

In de verdere loop van de 19de en 20ste eeuw veranderde de ruimtelijke structuur van de historische kern op twee belangrijke punten. Eén belangrijke verandering was de demping van de ringgracht om het kerkhofterrein in de twintiger jaren,

waarna deze met bomen werd beplant en het kerkhofterrein met woningen bebouwd. Een tweede belangrijke verandering was de demping van de oude haven in het kader van de Deltawerken. In 1961 werd de nieuwe haven geopend.

Diende de haven vroeger voornamelijk de landbouw door middel van het verschepen van meekrap en na circa 1875 aardappelen en suikerbieten, nu is het de thuisplaats van verschillende garnalenvissers en veel plezierjachten.

Tevens heeft er voortdurend (vervangende) nieuwbouw plaatsgevonden, met name valt daarbij de nieuwbouw aan de Beatrixstraat op. De historische kern heeft echter over het algemeen haar karakter weten te behouden. Buiten de historische kern, aan de zuidoostzijde heeft enige nieuwbouw plaatsgevonden.

Huidig ruimtelijk karakter

Het huidig ruimtelijk karakter van Colijnsplaat wordt voornamelijk bepaald door het rationele stratenplan uit 1598 en in mindere mate het nog ten dele historische bebouwingsbeeld. Met name spelen de Voorstraat, met aan het begin de kerkring en aan het einde het voormalige 'regthuis', en de oude dijk een ruimtelijk structurerende en beeldbepalende rol.

De historische kern van Colijnsplaat wordt aan de noordzijde begrensd door de (zee)dijk en aan de zuidzijde en oostzijde door het agrarische polderlandschap. De nieuwe Zeedijk, in het kader van de Deltawet aangelegd, heeft de historisch-ruimtelijke relatie met de Oosterschelde ietwat verzwakt. Aan de westzijde van de historische kern loopt de Valkreek. Aan de zuidoostzijde is een nieuwbouwwijkje gesitueerd.

Colijnsplaat wordt in zuidwestelijke richting ontsloten via de Havelaarstraat naar onder andere Kortgene en vindt in zuidoostelijke richting via dezelfde weg aansluiting op de weg Zierikzee-Goes over de Zeelandbrug. De Havenstraat geeft toegang tot de buiten de voormalige zeedijk gelegen haven en loopt in oostelijke en westelijke richting verder onder de zeedijk langs.

Karakteristiek is de rechthoekige aanleg van het stratenplan, waardoor twaalf perceelsblokken zijn ontstaan. Centraal loopt de Voorstraat, welke haaks op de dijk staat en begrensd wordt door de kerk in het zuiden en het voormalige 'regthuis' in het noorden.

Evenwijdig aan de Voorstraat lopen aan weerszijden twee achterstraten. Loodrecht daarop, alle vijf straten middendoor kruisend, loopt de Kruisstraat.

Aan de noordzijde lopen deze straten door tot aan de Havenstraat, welke onder tegen de zeedijk ligt. Aan de zuidzijde lopen de vijf straten tot aan de Havelaarstraat, welke voorlangs de kerkring loopt. Rondom de kerkring lopen de Westkerkstraat, de Zuidkerkstraat en de Oostkerkstraat. De Zuidkerkstraat geeft in oostelijke en westelijke richting tevens aansluiting op de Ringweg, die om de perceelsblokken rondom de kerkring loopt.

Uitgaande van de perceelsblokken kunnen we zeggen dat de zijden welke naar de Voorstraat respectievelijk de Kerkring zijn georiënteerd, bebouwd zijn met voornamelijk woonhuizen, met de verkavelingsrichting loodrecht op de straat. De achterzijde van deze perceelsblokken is bebouwd met voornamelijk (voormalig agrarische) bedrijfsgebouwen. De zijkanten van de perceelsblokken gelegen aan de Kruisstraat kennen een minder eenduidig bebouwingsbeeld. Zowel garages, heggen, muren als woningen komen hier voor. De zijkanten van de perceelsblokken gelegen aan de Havenstraat en Havelaarstraat kennen een nagenoeg aaneengesloten woonbebouwing.

Deze bovengenoemde ruimtelijk-functionele indeling werkt ook door in het bebouwingsbeeld. De bedrijfs- panden, in de vorm van schuren, garages en een enkel pakhuis, hebben veelal een brede gevel, met de nok evenwijdig aan de straat.

In de Beatrixstraat en Irenestraat zijn de bedrijfsgebouwen vooral van baksteen, danwel gecementeerd. Verder naar buiten toe, in de Oosten Westhavenstraat, zijn ze vrijwel allemaal van zwart geteerd hout. De panden hebben een pannen dakbedekking. Ook de geslotenheid van de bebouwing wordt naar buiten toe minder en verspringingen in de rooilijn komen daar voor. Bij de zijden van de perceelsblokken waar woningen staan, geldt een zelfde situatie. De geslotenheid is groter in de eerste achterstraten dan in de tweede, waar ook onbebouwde percelen voorkomen. Bij de tweede achterstraten liggen er tuintjes voor de woningen, die van recenter datum zijn.

De aaneengesloten bebouwing in een rechte rooilijn aan de Voorstraat is gemiddeld een verdieping hoger dan die aan de achterstraten. De bebouwing is drie venstertraveeën breed en heeft over het algemeen een lijstgevel danwel een ingezwenkte lijstgevel. Veel panden in de Voorstraat zijn wit gepleisterd.

De bebouwing in de achterstraten en om de kerkring is over het algemeen eenvoudig van architectuur en klein van schaal. Gebruikelijk is één bouwlaag met kap. Zowel

topgevels als kappen met de nok evenwijdig aan de straat komen voor.

Zoals gezegd, bevindt er zich binnen de historische kern afwisselend bedrijfs- en woonbebouwing. De verzorgingsfunctie, winkels en horeca, heeft zich met name in de Voorstraat geconcentreerd.

Ook het straatprofiel is door de ruimtelijk-functionele indeling bepaald. Aan de kant van de bedrijfsgebouwen ligt over het algemeen geen stoep, maar een even hoog als de rijweg gelegen strook (rabatstrook), daarvan te onderscheiden door een andere keisoort. Aan de kant van de woningen ligt wel een stoep. De Voorstraat heeft een bijzonder straatprofiel: voor de huizen liggen particuliere stoepen, dan een trottoir en dan een bomenrij annex parkeerstrook, middenin ligt de rijweg. Door de ligging aansluitend op de dijk kent de Voorstraat aan het eind een sterke stijging. Verder is het trottoir aan de Havenstraat, tussen de Westhavenstraat en Irenestraat, beneden het rijwegniveau gelegen.

Voor de bebouwing op het voormalige kerkhofterrein liggen voortuinen en op de plaats van de voormalige ringgracht staan bomen. De ruimte tussen de bomen heeft een parkeerbestemming gekregen. De woningen op de kerkring zijn niet aaneengesloten gebouwd, maar in groepjes van drie à zes stuks.

Openbaar groen is er binnen de historische kern aan de Voorstraat in de vorm van aan weerszijden van de weg geplaatste lindebomen. Tevens staan er bomen rondom de kerkring en in de Havelaarstraat. Bij de achterstraten en op de kerkring dragen ook de voortuinen bij de woningen tot het openbaar groen bij. Vanaf de buitenste straten van de kern is er plaatselijk zicht mogelijk op het agrarische landschap rondom Colijnsplaat. De onbebouwde percelen aan de achterstraten hebben een (tijdelijke) groenbestemming gekregen. De dijk aan de Havenstraat is met gras bedekt.

Op de als bijlage opgenomen historisch-ruimtelijke waarderingskaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, kaartnummer 303 I) zijn de historische structuur en beeldwaarde van Colijnsplaat in hoofdlijnen weergegeven.

Naar uit de beschrijving en de bijgevoegde historisch-ruimtelijke waarderingskaart moge blijken, is het beschermingsbelang in de eerste plaats gelegen in de nog overwegend gave historisch-ruimtelijke structuur; dat wil zeggen het voor de ontstaansperiode ongewoon rationele stratenplan. Zwaartepunten daarin vormen de Voorstraat, de kerkring en de dijk. De belangrijkste stedenbouwkundige

componenten daarvan zijn de historische rooilijnen, de schaal van de bebouwing en het traditionele en voor een deel historisch waardevolle bebouwingsbeeld. Met name de kerk, het rechthuis, monumentale woonhuizen aan de Voorstraat en een aantal zwartgeteerde houten schuren aan de Achterstraten zijn van belang. Vermeldenswaardig daarbij is de karakteristieke functionele ruimtelijke indeling.

Omgrenzing beschermd gebied

Bij de bescherming van het dorpsgezicht Colijnsplaat ligt het accent op de historisch ruimtelijke structuur van de dorpskern. Als begrenzing is zoveel mogelijk gekozen de dijk, de Oost- en Westhavenstraat en de Ringweg, omdat deze zowel een duidelijke visuele als historisch herkenbare begrenzing vormen.

De begrenzing van het dorpsgezicht is weergegeven op kaart 303.

Rechtsgevolg bescherming

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan ontwikkeld worden. De toelichting bij de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht kan wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkeling binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor de ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Geraadpleegde literatuur:

Aa, A.J. van der
Aardrijkskundig Woordenboek der
Nederlanden. dl. 3. Gorinchem,
1841.

Klerk, A.P. de
'Een typologie van de nederzettingen
op de Zeeuwse en Zuid-Hollandse
eilanden'. Niet uitgegeven scriptie
VU Amsterdam, afd. geografie,
1972.

Tirion, I.
Tegenwoordige Staat der Verenigde
Nederlanden. dl. X. Amsterdam,
1753.

Wilderom, M.H.
Tussen Afsluitdammen en Deltadij-
ken, Midden-Zeeland (Noord-Beve-
land). Vlissingen, 1964.

Zwan, A. van de
'Het ontstaan van ringdorpen', 'De
Motte' (1978/1979) 57-77.

Colofon:

Uitgave van de Rijksdienst voor de
Monumentenzorg, Zeist.

Historisch-geografisch en stede-
bouwkundig onderzoek:
Geojoch (drs. J. Hollestelle), Utrecht.

Foto's:

Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenha-
ge (afb. 1, 2, 3);
Dienst van het Kadaster en de
Openbare Registers, Apeldoorn (afb.
4);
Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Zeist (afb. 5, 6);
Topografische Dienst, Emmen
(omslag).

Kaarten:

Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.

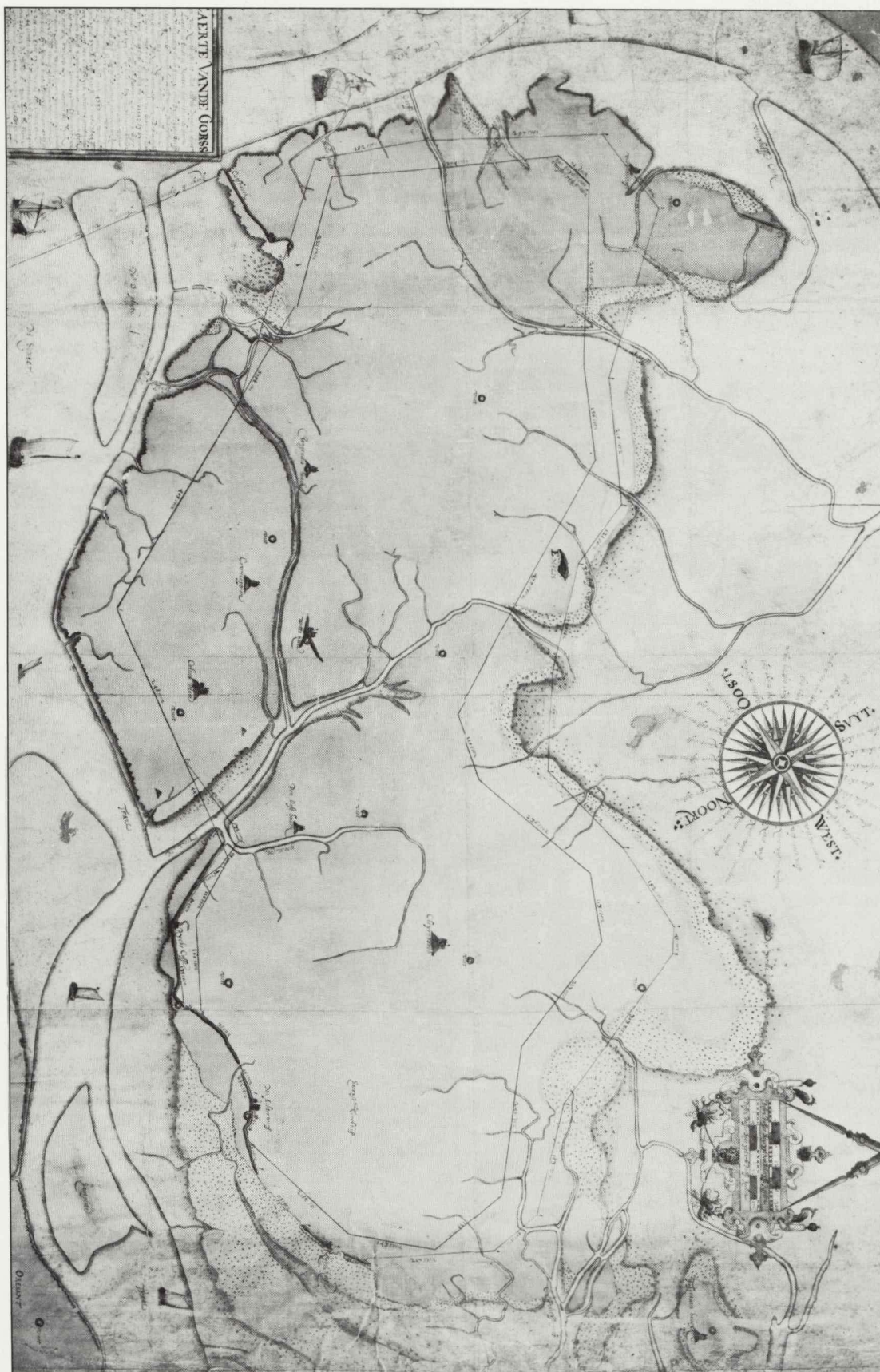
Verkoopprijs f 10,-.

Deze publikatie is schriftelijk of
telefonisch te bestellen bij het
Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer
of ISBN 90 346 1151 5.

Druk:

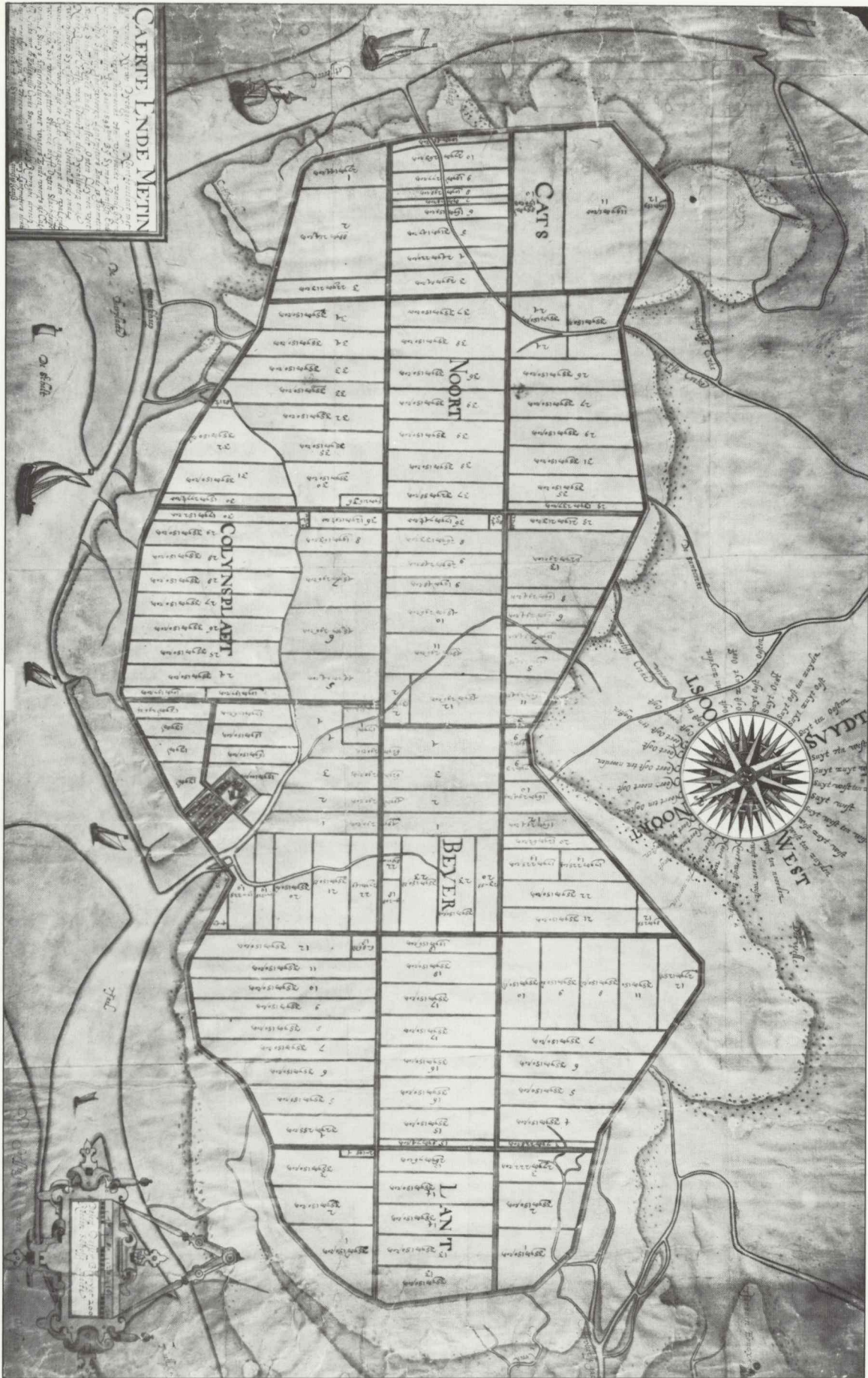
Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

Fotobijlage

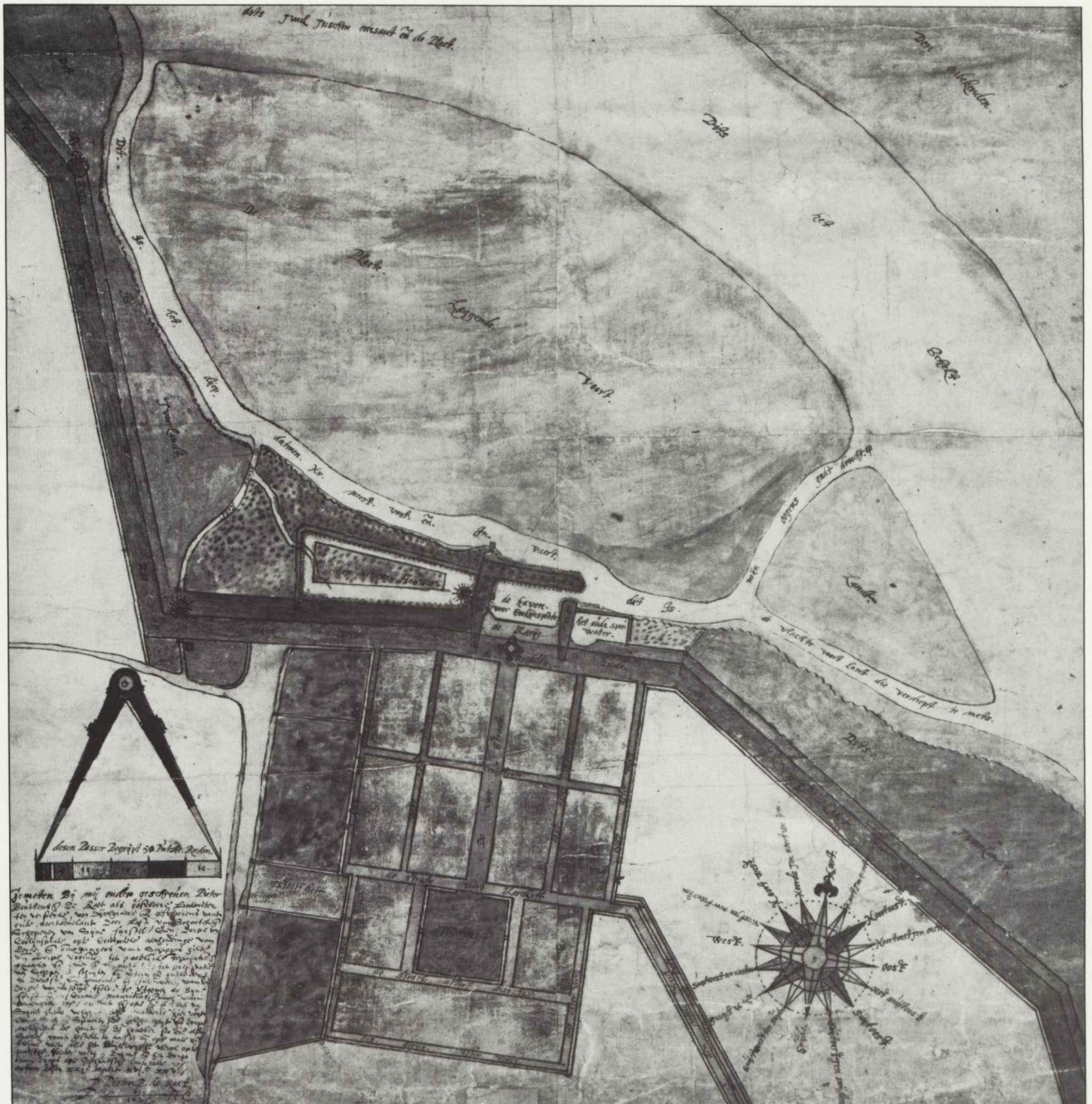

Afb. 1. Noord-Beveland 'drijvende' met bedijkingen van de Oud Noord-Bevelandpolder, 1597 (A.R.A. VTH 2802).

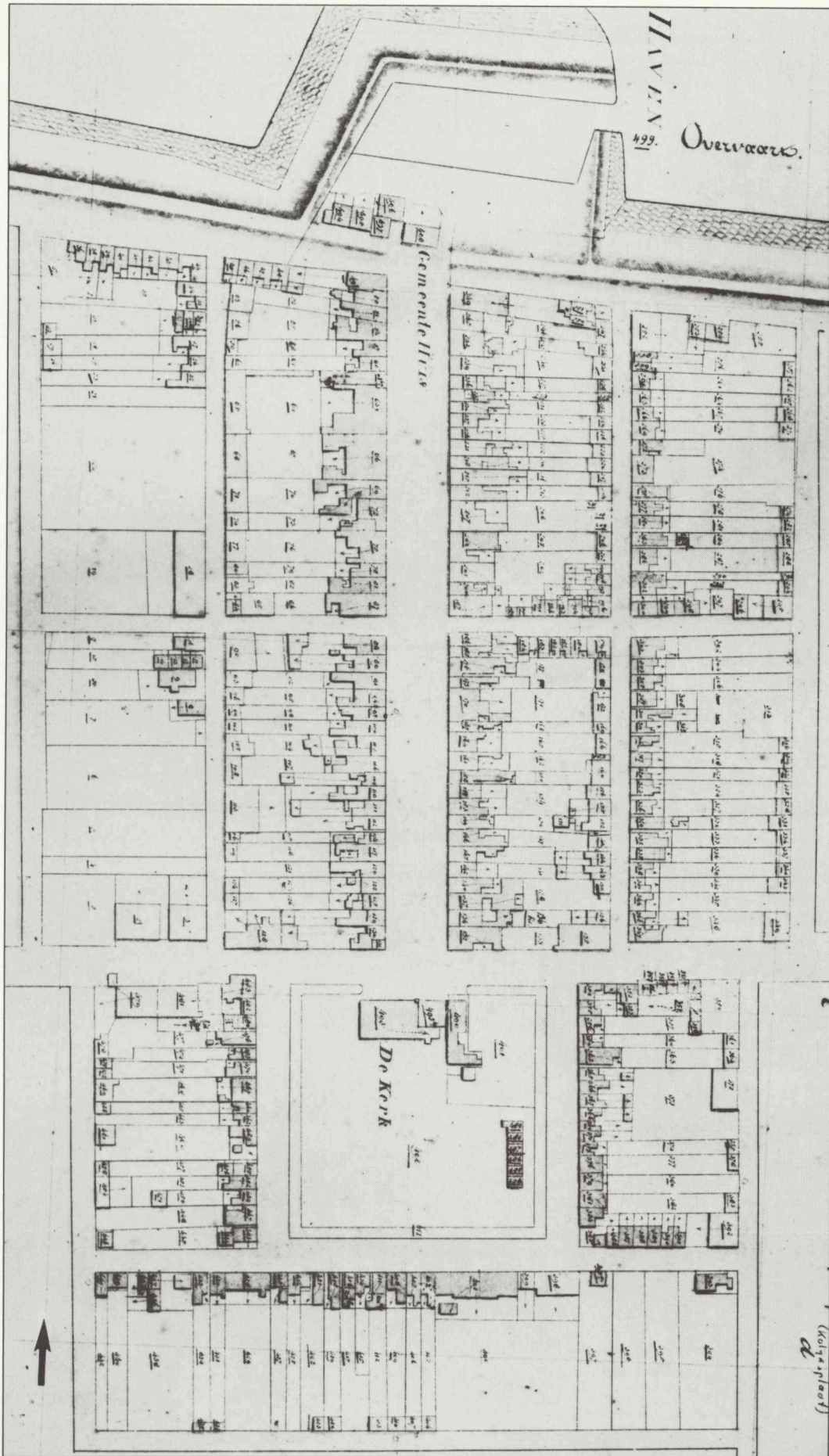
1.110519174007

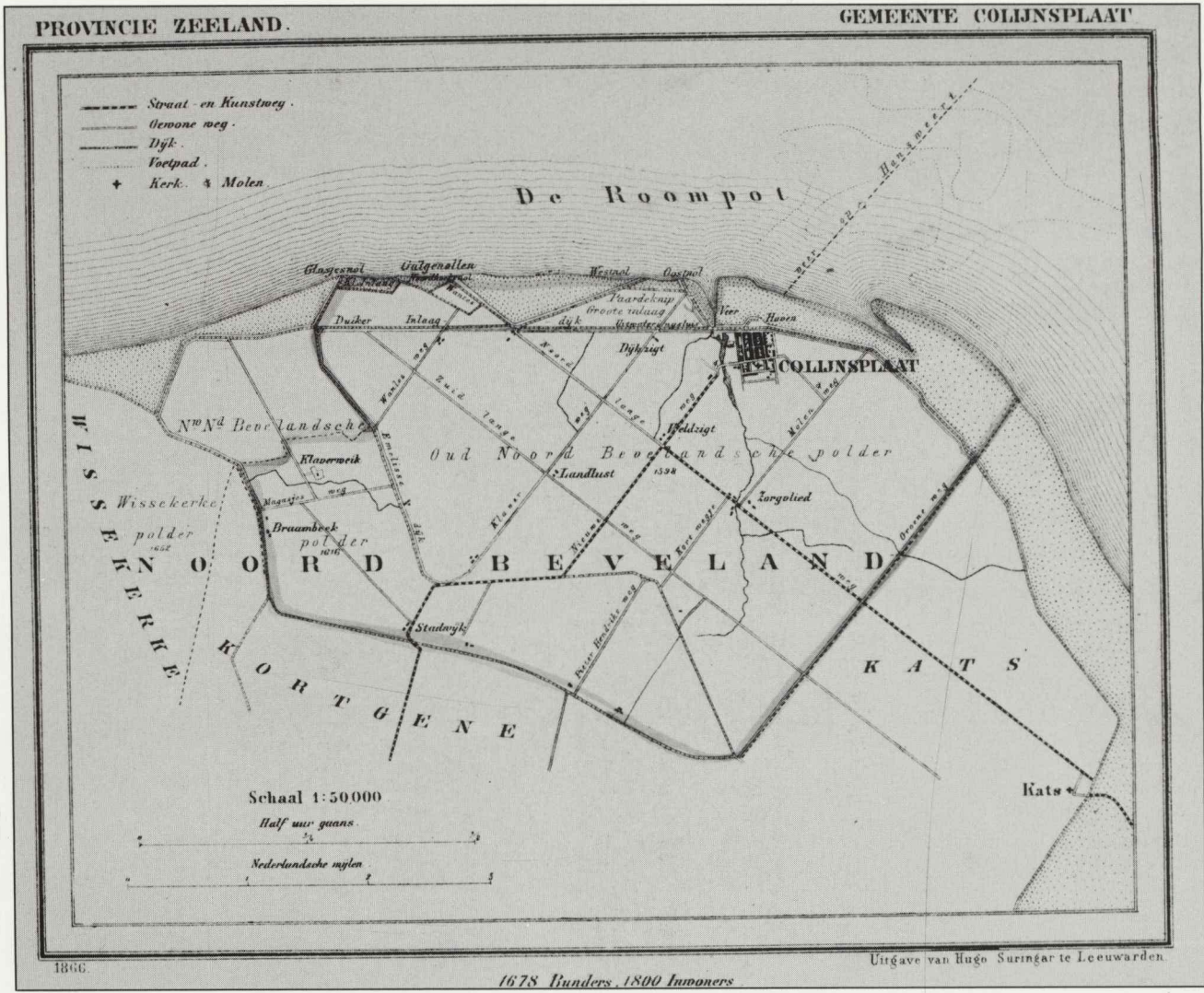
Afb. 2. Kaart van de Oud Noord-Bevelandpolder, 1598 (A.R.A. VTH 2803).

Afb. 3. Plattegrond van Colijnsplaat, 1625 (A.R.A. VTH 2807).

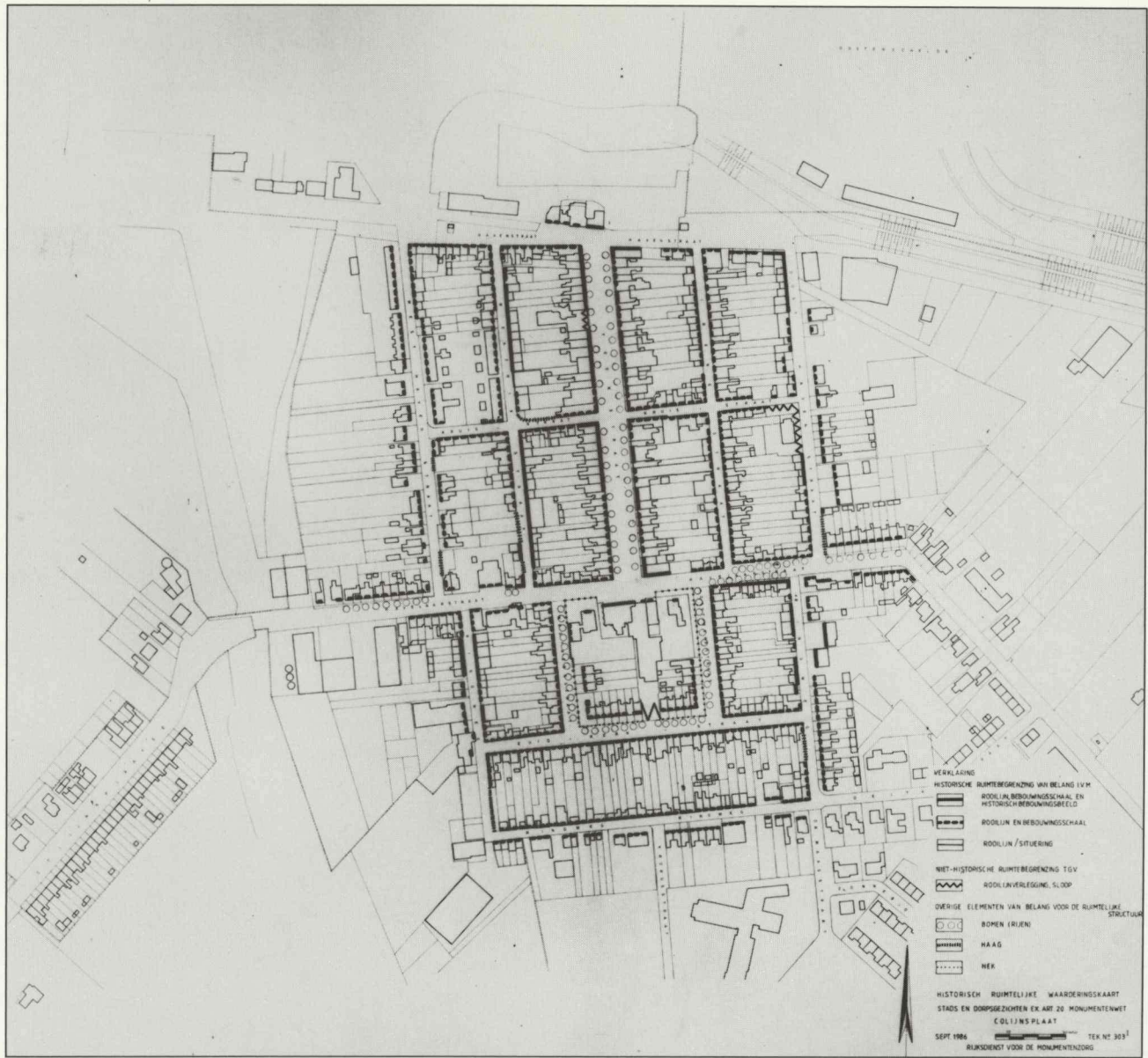

Afb. 4. Kadastraal minuutplan gemeente Colijnsplaat, 1818, fragment.

Afb. 5. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1866, provincie Zeeland, gemeente Colijnsplaat.

1.110519174009

Afb. 6. Historisch-ruimtelijke waarderingskaart, 1986.

